

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ В УКРАЇНІ

THEORETICAL AND LEGAL RESEARCH OF THE PREREQUISITES FOR THE FORMATION OF THE HIGHEST ANTI-CORRUPTION COURT IN UKRAINE

Кузнецова Л.В., к.ю.н., доцентка,
доцентка кафедри історії та права

Черкаський державний технологічний університет

Пасинчук К.М., к.пед.н., доцент,
доцент кафедри організації нормативно-правової роботи у сфері пожежної безпеки

Навчально-науковий інститут пожежної безпеки Національного університету цивільного захисту України

У статті авторами досліджується питання причин та умов, що дали поштовх для формування в державі Вищого антикорупційного суду. Окреслюється, що проблема боротьби з корупцією та хабарництвом набули своєї актуальності ще з моменту отримання Україною статусу демократичної та соціально-правової держави. Адже показником розвитку державно-правових інститутів та держави в цілому є саме стан корупції. Обравши шлях глобалізації та євроінтеграції антикорупційна політика в Україні набула нового забарвлення. Події 2013–2014 років стали викликом суспільству щодо активної боротьби з хабарництвом та корупцією в усіх ланках державної влади.

Автори висвітлюють ґенезу прийняття нормативно-правових актів та ратифікації міжнародно-правових документів нашою державою в частині боротьби з корупцією та дають теоретико-правову характеристику таким документам. Зокрема, Законом України «Про запобігання корупції» вперше було дано легальне її визначення, як використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі. Звертають увагу на Антикорупційну стратегію та етапи її запровадження в державі. Наголошують, що правовий статус Вищого антикорупційного суду України є складною правовою категорією, яка характеризується наявністю статусних правових норм, суб'єктивних прав, свобод та юридичних правових принципів і юридичних гарантій, правових зобов'язань.

У статті досліджуються питання шляхів вдосконалення ефективної роботи Вищого антикорупційного суду та колізійні проблеми в діючому законодавстві (конституційному, адміністративному), що не вирішені до сих пір та потребують негайного вирішення.

Ключові слова: корупція, Вищий антикорупційний суд, нормативно-правовий акт, міжнародний документ, антикорупційна політика, антикорупційна стратегія.

The article examines the reasons and conditions that gave impetus to the formation of the Supreme Anti-Corruption Court in the country. It is emphasized that the problem of combating corruption and bribery has become relevant since Ukraine received the status of a democratic and socio-legal state. Since the state of corruption is an indicator of the development of state and legal institutions and the state as a whole. Having embarked on the path of globalization and European integration, anti-corruption policy has acquired a new color. The events of 2013–2014 are a challenge to society to actively combat bribery and corruption in all levels of state power. The authors highlight the genesis of the adoption of regulatory legal acts and ratification of international legal documents by our state regarding the fight against corruption. They give a theoretical and legal characteristic of such documents. In particular, the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" for the first time gave its legal definition as the use by a person of official powers granted to him or related opportunities for the purpose of obtaining an unlawful benefit or accepting such a benefit or accepting a promise/offer of such a benefit for himself or other persons or, accordingly, a promise/offer or providing an unlawful benefit to a person. Attention is drawn to the Anti-Corruption Strategy and the stages of its implementation in the state. It is emphasized that the legal status of the High Anti-Corruption Court of Ukraine is a complex legal category, characterized by the presence of status legal norms, subjective rights, freedoms and legal legal principles and legal guarantees, legal obligations. The article examines the issues of ways to improve the effective work of the High Anti-Corruption Court and conflicting problems in the current legislation (constitutional, administrative), which have not been resolved so far and require immediate resolution.

Key words: corruption, High Anti-Corruption Court, regulatory act, international document, anti-corruption policy, anti-corruption strategy.

Вступ. Ефективним показником соціально-демократичного розвитку суспільства та найважливішим критерієм функціонування державних органів виступає стан корумпованості в механізмі держави. Саме тому кожна країна в планах стратегічного подальшого розвитку передбачає заходи щодо боротьби з корупцією. Зрозуміло, що реалізація такого плану стає реальною за допомогою спеціально створених органів, які наділені контрольно-наглядовими повноваженнями в протидії корупції. Наразі корупція в нашій державі є наріжним каменем економічного зростання та гальмом щодо євроінтеграційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема поширення корупції в державі та боротьба з нею є актуальним та багатоаспектним питанням для науковців та практиків. Саме тому багато дослідників займалися цим питанням, серед них: Бондарчук Н. В., Гвоздюк В. В., Дзюба І. В., Калугіна І. О., Лінік Л. М., Наумик А. С., Никитюк Я. І., Рашед Ю. О., Шестопалов Р. М., Удовика Л. Г. Не дивлячись на значну кількість наукових досліджень з окресленої проблематики узагальнені праці щодо нормативно-правових передумов формування анти-

корупційної судової установи відсутні, що і стало поштовхом для дослідження.

Мета статті. Метою статті є дослідження ґенези нормативно-правових актів щодо антикорупційної політики та шляхів формування в Україні Вищого антикорупційного суду.

Виклад основних положень. Функціонування економічних, політичних, соціальних інституцій не можливо без належної законодавчої бази в частині протидії та запобігання корупції на всіх рівнях. Корупція – це явище прищипане не лише нашій державі, вона охопила всі країни світу і тому тільки спільна міжнародна співпраця може дати позитивний результат в стабільному економічному розвитку.

В 2005 році Україною була ратифікована Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, яка в статті 2 дає легальне визначення корупції як прямого чи опосередкованого вимагання, пропонування, дачу або одержання хабаря чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабаря, непра-

вومیрну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи [1].

Також зазначена Конвенція окреслює, що Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві для осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок корупційних дій, право на порушення судової справи з метою отримання повної компенсації за заподіяну шкоду. В свою чергу Сторони здійснюють ефективне співробітництво у питаннях, які стосуються цивільного провадження у справах про корупцію, і особливо вручення документів, збирання доказів в інших країнах, юрисдикції, визнання та виконання рішень судових органів іноземних країн і судових витрат, згідно із положеннями відповідних міжнародних документів про міжнародне співробітництво у цивільних і комерційних справах [1].

В 2006 році Україною було ратифіковано ще два міжнародно-правових документа, які вступили в силу з січня 2010 року та стосуються боротьби з корупцією. Першим є Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією. В преамбулі якої говориться, що корупція загрожує правопорядку, демократії та правам людини, руйнує належне управління, чесність та соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції та економічному розвитку і загрожує стабільності демократичних інститутів і моральним засадам суспільства. А, стаття 2 зазначеної Конвенції окреслює, що кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за умисне обіцяння, пропонування чи надання будь-якою особою прямо чи опосередковано будь-якої неправомірної переваги будь-яким посадовим особам, для них особисто чи для інших осіб, з метою заохочення їх до виконання чи невиконання своїх службових обов'язків [2].

Наступним документом є Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Цілями якої виступають: сприяння вжиттю й посиленню заходів, спрямованих на більш ефективне й дієве запобігання корупції та боротьбу з нею; заохочення, сприяння та підтримка міжнародного співробітництва й технічної допомоги в запобіганні корупції та в боротьбі з нею, зокрема в поверненні активів; заохочення чесності, відповідальності й належного управління громадськими справами й державним майном [3]. Також в статті 5 Конвенції говориться, що:

– кожна Держава-учасниця згідно з основоположними принципами своєї правової системи, розробляє й здійснює або проводить ефективну скоординовану політику проти корупції, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й неупередженості, прозорості й відповідальності;

– кожна Держава-учасниця прагне встановлювати й заохочувати ефективні види практики, спрямовані на запобігання корупції;

– кожна Держава-учасниця прагне періодично проводити оцінку відповідних правових інструментів й адміністративних заходів з метою визначення їхньої адекватності з точки зору запобігання корупції та боротьби з нею [3].

Таким чином наша держава ратифікувавши охарактеризовані вище Конвенції зробила поштовх щодо розробки антикорупційної політики та створення відповідних державних структур в частині запобігання та протидії корупції, а також це сприяло прийняттю національного антикорупційного законодавства.

Так, першим нормативно-правовим документом можна назвати Указ президента України Про національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 рр. метою якої було зменшення рівня корупції в Україні шляхом усунення передумов її виникнення через упровадження превентивних заходів, зміцнення режиму законності, а також формування у суспільстві нетерпимого, негативного ставлення

до корупції як суспільно небезпечного явища за допомогою спільних зусиль державних та громадських структур, за участю міжнародних організацій [4].

Не зважаю на те, що Україна протягом 2003–2011 рр. на законодавчому рівні окреслила основні етапи антикорупційної політики, як демократичного та соціально-економічного чинника держави, яка стала на шлях європейського державотворення. За сприянням тогочасної влади тіньова економіка, зростання хабарництва та корупції в державних органах влади, в судах та органах прокуратури стрімко почали зростати вгору. Що й стало поштовхом Революції Гідності 2013–2014 рр. Саме події, що сталися під час Революції Гідності змусили запровадити в Україні правову реформу, яка в першу чергу стосувалася реформи судових органів влади.

В 2014 році було прийнято низку законодавчих актів в частині запобігання та протидії корупції. Так, Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» було утворено Національне антикорупційне бюро України, завданням якого є протидія корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції. В своїй роботі Національне бюро: здійснює оперативно-розшукові заходи з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також в оперативно-розшукових справах, вилучених від інших правоохоронних органів; здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також проводить досудове розслідування інших кримінальних правопорушень у випадках, визначених законом; вживає заходів щодо розшуку та арешту коштів та іншого майна, які можуть бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації у кримінальних правопорушеннях, віднесених до підслідності Національного бюро, здійснює діяльність щодо зберігання коштів та іншого майна, на яке накладено арешт; взаємодіє з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами для виконання своїх обов'язків; здійснює інформаційно-аналітичну роботу з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного бюро [5].

Закон України «Про запобігання корупції» визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень. Та дає легальне визначення корупції, як використання особою, зазначеною наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі [6].

Все висвітлене вище свідчить про те, що державою будувалося підґрунття для утворення такого органу як Вищий антикорупційний суд (ВАКС). На думку Никитюк Я. І. ВАКС пройшов три етапи свого становлення: перший етап – до 01.02.2017 р. – поява, еволюціонування та законодавче оформлення ідеї створення незалежної судової ланки для розгляду і вирішення справ про корупцію у вищих органах державної влади; другий етап – 1.02.2017 р. – 21.06.2018 р. – законодавче оформлення адміністративно-правового статусу ВАКС. Де ідея створення ВАКС знайшла своє офіційне закріплення в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р.; третій етап – 21.06.2018 р. – по теперішній час – поча-

ток функціонування ВАКС та удосконалення адміністративно-правового забезпечення його діяльності [7].

На початку 2017 ініціативна група депутатів (Соболев Є. В., Сироїд О. І., Крулько І. І., Найем М. М., Лещенко С. А., Залішук С. П.) внесла на розгляд до Верховної Ради України проект закону «Про антикорупційні суди». Згідно проекту систему антикорупційних судів мали складати: 1) Вищий антикорупційний суд; 2) Антикорупційна палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду України. В своїй роботі Вищий антикорупційний суд: 1) здійснює правосуддя як суд першої інстанції у справах, підслідних Національному антикорупційному бюро України, в порядку, встановленому процесуальним законом; 2) аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, інформує про результати узагальнення судової практики Антикорупційну палату, Національне антикорупційне бюро України і Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру. Для перегляду вироків та ухвал Вищого антикорупційного суду, якими було закінчено розгляд справи по суті, у Касаційному кримінальному суді Верховного Суду діє Антикорупційна палата [8].

Через рік, 07 червня 2018 року було прийнято Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» завдання якого є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих кримінальних правопорушень, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави [9].

В наукових колах та серед практиків не зважаючи на майже сім років функціонування Вищого антикорупційного суду панують як схвальна його позиція так і проблеми недосконалості такого органу. Зокрема, на думку науковця Романа Шестопалова особливе місце у правовому статусі ВАКС є його завдання, серед яких можливо виділити: захищає права, свободи та законні інтереси осіб в суспільстві від корупційних правопорушень; гарантує наповнення бюджетної системи через судово-процесуальний інструмент встановлення необґрунтованість активів та їх законне стягнення на користь держави; здійснює законне, неупереджене, незалежне, справедливе та об'єктивне правосуддя щодо спеціальних категорій справ, що пов'язані з корупцією; забезпечує принцип спеціалізації системи судоустрою; здійснює судовий контроль за дотриманням вимог законодавства та процесуальних засад; проводить антикорупційну політику шляхом захисту та відновлення прав, свобод та законних інтересів осіб від негативних наслідків корупції через судовий процес; виконує інші завдання, що пов'язані із розвитком антикорупційної політики та функціонуванням судової влади в Україні [10].

Бондарчук Н. В. та Лінік Л. М. виокремлюють основні його проблеми з якими на сьогоднішній день стикається ВАКС. В першу чергу на що звертають увагу юристи, зазначають дослідники, так це законність та доцільність функціонування спеціально створеного компетентного суду з розгляду кримінальних корупційних злочинів поруч із судами загальної юрисдикції. Варто відмітити, вважають вони, що Вищий антикорупційний суд здійснює розгляд кримінальних корупційних справ виключно як суд першої та апеляційної інстанції. Відтак, з наведеного випливає, що антикорупційний суд розглядає по суті ті ж справи, що й суди загальної юрисдикції. Проте, варто відмітити, що завданням Вищого антикорупційного суду є саме розгляд справ, пов'язаних з кримінальними правопорушеннями, які віднесені до відання Національного антикорупцій-

ного бюро. Системний аналіз норм чинного законодавства України дозволяє зробити висновок, що до підслідності детективів НАБУ належать лише справи щодо окремих категорій суб'єктів, якщо ж такий злочин вчинено чиновниками нижчого рангу – ця справа не підслідна НАБУ, а отже, буде підсудна до звичайних [11, с. 90].

Гвоздюк В. В. в своєму дослідженні вважає, що створення Вищого антикорупційного суду в нашій державі є не достатньо обґрунтованим, оскільки в першу чергу законодавче закріплення його не узгоджується із Конституцією України його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом. З прийняттям Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» прослідковується порушення конституційних прав громадян. Так, він зазначає, що у абз. 1 ч. 1 ст. 4 Закону вказано, що Вищий антикорупційний суд здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанції у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом. У вищенаведеному правовому акті не передбачено звернення до Антикорупційного суду та Верховного суду в порядку касаційної інстанції [12, с. 339–340].

Привертає позиція деяких дослідників щодо залучення Громадської ради міжнародних експертів до процесу відбору суддів, до яких можна залучити представників таких міжнародних органів як Європейський суд, GRECO, ООН, Європейська комісія Для забезпечення сталого розвитку ВАКС та його ефективної участі у боротьбі з корупцією необхідно розробити Стратегію розвитку на середньострокову перспективу, яка повинна містити: аналітичну частину у якій буде проведений всебічний аналіз поточної ситуації у ВАКС, виявлення сильних і слабких сторін, а також визначення основних викликів та можливостей; стратегічні цілі, де будуть сформовані чіткі та вимірні цілі розвитку Суду, які відповідають загальним завданням судової реформи; ключові напрямки розвитку для визначення пріоритетних напрямків діяльності ВАКС, таких як підвищення якості судових рішень, забезпечення оперативності розгляду справ, зміцнення довіри до судової системи; план заходів, спрямованих на реалізацію стратегічних цілей, з визначенням конкретних завдань, відповідальних осіб та строків виконання та механізм моніторингу та оцінки ефективності реалізації Стратегії, що дозволить своєчасно вносити необхідні корективи [13, с. 19].

На думку М. Комарова серед основних відмінностей та подібностей між антикорупційним законодавством України та країн ЄС є: інституційна структура: як і в більшості країн ЄС, в Україні створені спеціалізовані органи для боротьби з корупцією (НАБУ, НАЗК). Однак, у країнах ЄС ці органи зазвичай мають більшу незалежність та ресурсну забезпеченість. Прозорість та підзвітність: країни ЄС мають високі стандарти прозорості та підзвітності, що забезпечується ефективними механізмами контролю та моніторингу. В Україні ці механізми знаходяться на стадії розвитку і потребують подальшого вдосконалення. Законодавча база: в Україні спостерігається активне впровадження європейських стандартів у національне законодавство, проте залишається необхідність подальшої адаптації та гармонізації з нормами ЄС. Особливо враховуючи майбутній процес вступу до Європейського союзу [15, с. 54].

Висновки. Ефективність та дієвість державного механізму, зокрема органів судової влади щодо реалізації антикорупційної політики в першу чергу полягає в активній співпраці з громадськими організаціями, адже саме громадські організації займають активну позицію щодо моніторингу та контролю по забезпеченню реалізації антикорупційної стратегії. Тому судові установи мають активно працювати та залучати громадськість до обговорення питань що стосуються профілактики та протидії корупції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією: Міжнародний документ від 04.11.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102.
2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: Міжнародний документ від 15.05.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Міжнародний документ від 31.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
4. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 рр.: Указ Президента України від 21 жовтня 2011 року N 1001/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011>.
5. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.
6. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
7. Никитюк Я. І. Періодизації історії створення Вищого Антикорупційного суду України. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/93/89>.
8. Проект Закону про антикорупційні суди 1 лютого 2017 р. № 6011. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61038.
9. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 7 червня 2018 року № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19>.
10. Шестопапов Р.М. Правовий статус Вищого антикорупційного Суду України. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/214/188>.
11. Бондарчук Н.В., Лінік Л.М. Актуальні питання адміністративно-правового статусу Вищого Антикорупційного суду України. *Молодий вчений*. 2021. № 4 (92). С. 88-92.
12. Гвоздюк В.В. Вищий Антикорупційний суд України: конституційно-правовий статус. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3168c0df-1f7e-43d6-b5d8-715faa7364e2/content>.
13. Дзюба І.В., Рашед Ю.О., Наумик А.С. Шляхи посилення інституційної спроможності Вищого антикорупційного суду України в сучасних політико-правових умовах. *Юридичний науковий журнал*. 2024. Випуск 2 жовтень. С. 9-21.
14. Удовика Л.Г. Калугіна І.О., Поняття корупції: наукові підходи та легальне тлумачення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. С. 67-71.
15. Комаров М.А. Порівняльний аналіз антикорупційного законодавства України та країн ЄС: імплементація та адаптація кращих практик. *Modern scientific journal (Сучасний науковий журнал)*. 2024. Вип. N4 (2). С. 50-56.